

Ивайло Василев¹

ИЗПОВЕДТА И ДУШЕПАСТИРСТВОТО В ЕДНОИМЕННОТО ПАСТОРОЛОГИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРОТ. ХРИСТО ДИМИТРОВ²

Abstract: Iyaylo Vasilev, *Confession and Pastoral Care in the Eponymous Pastoral Study by Archpriest Christo Dimitrov*. Fifty years after the passing away of the notable professor of pastoral theology prof. archpriest Christo Dimitrov we look at his teaching on confession and spiritual guidance and glean out the pearls and essence of his work: his mystagogical approach to the sacraments of the Church, as well as his apologetic contributions. Fr. Christo Dimitrov is one of the first and very prolific professors of the Faculty of Theology in Sofia and his legacy is iconic, considering his lasting presence in the curricula of the practical theological disciplines in the Bulgarian theological school up until the present day.

Keywords: *Christo Dimitrov, Confession, Pastoral Care, Pastoral Theology, Practical Theology, Orthodoxy in Bulgaria*

Увод

Как се пише за изповедта? Тайнство на Тайнствата след Св. Евхаристия, елемент от съработничеството на човека в Божието домостроителство, тя е и остава енигматична, духовна, неописуема в пълнота, непостижима. В известен смисъл само Бог и нашият духовник или определени житейски обстоятелства могат да ни

¹ Авторът е докторант по практическо богословие в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ [The author is a doctoral student in Practical Theology at the Faculty of Theology of Sofia University “St. Kliment Ohridski”].

E-mail: ioanplovdiv@gmail.com

² Текстът е представен на юбилейна научна сесия на тема „Да останеш верен на Църквата Христова“, посветена на 50-годишнината от кончината на професор ставрофоре-рен протоиерей д-р Христо Димитров (1891 – 1973), София, 17 февруари, 2023 г.

доведа до нея. Един такъв наш духовник с енциклопедичен ум от старото поколение е проф. ставр. прот. Христо Димитров, който в средата на тридесетте години на XX век изпълнява неговата изследователска програма за богословско-научно утвърждаване и повдигане на сакраменталната изповед в нашето общественото съзнание.

От Пловдивска епархия произлизат много свидни чеда на Българската православна църква и едно от тях е приснопамятният проф. ставр. прот. Христо Димитров, чиято памет отбелязахме в навечерието на петдесетгодишнината от неговата кончина на 23 февруари 1973 г. За нашия Господ Бог „един ден е като хиляда години и хиляда години – като един ден“ (2 Петр. 3:8), но и за човека, създаден по Негов образ, половин век отминава като една кратка молитва; обърнеш се на другата страна и времето е преминало. Така и неусетно със стогодишнината на Богословския факултет, която отбелязваме през настоящата година, достигнахме и кръглата годишнина от представянето в Господа на нашия предшественик и учител о. Христо Димитров. Настоящият доклад анализира и поставя в съвременен контекст учението на о. Димитров за Св. Тайнство Изповед и духовното ръководство, както е изложено в най-големия му тематичен труд в дисциплината Пастирско богословие³ и пръв такъв у нас – „Изповедта и душепастирството (пасторологично изследване)“ в три части, публикувани Годишника на Софийски университет – Богословски факултет през 1934 и 1935 г.⁴. В първата

³ Янев, И. „Проф. прот. д-р Христо Димитров и неговият принос за развитие на Пастирското богословие в България“. – В: Нушев, К. (ред). *Развитие на практическото и нравственото богословие в България. Традиции, проблеми, перспективи*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 89 [Yanev, I. “Prof. Arch. Dr. Christo Dimitrov and His Contribution to the Development of Pastoral Theology in Bulgaria.” – In: Nushev, K. (ed.). *Development of Practical and Moral Theology in Bulgaria. Traditions, Problems, Perspectives*, Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2012, p. 89].

⁴ Димитров, прот. Христо. „Изповед и душепастирство – пасторологическо изследване. Част I. Религиозно-исторически основи на изповедта във връзка с душепастирството“. ГСУ, БзФ, 11, София, 1934 [Dimitrov, Arch. Christo. “Confession and Pastoral Care – A Pastoralogical Study. Part I. Religious-Historical Foundations of Confession in Relation to Pastoral Care,” *Yearbook of Sofia University, FTh*, 11, Sofia, 1934]; Димитров, прот. Христо. „Изповед и душепастирство – пасторологическо изследване. Част II. Психологически и педагогично-пасторологически основи на изповедта“. ГСУ, БзФ, 12, София, 1935 [Dimitrov, Arch. Christo. “Confession and Pastoral Care – A Pastoralogical Study. Part II. Psychological and Educational-Pastoral Foundations of Con-

половина на XX век няма друго изследване от българската школа с предмет – изповедта.

Днес част от текстовете на о. Димитров, публикувани в Годишника на СУ – Богословски факултет до 1949 г., са свободно достъпни в Интернет⁵. Вярваме, че това е първа стъпка към дигитализирането на всички трудове на приснопамятния професор, основоположник на българската богословска наука по думите на Макариополския еп. Николай⁶. А защо не и на тяхното по-пълно издаване на хартия, както например направихме съвместно с издателство „Паралингва“ със студиите и статиите на проф. протопр. Георги Шавелски⁷.

*Прот. Христо Димитров до назначението му
в Богословския факултет*

Христо Златарев Димитров е роден в Карлово на 12 ноември 1891 г.⁸, вероятно в семейството на златари-занаятчии, както подсказва бащиното му име, два месеца след като митрополит Натанаил Пловдив-

fession,” *Yearbook of Sofia University, FTh*, 12, Sofia, 1935] и; Димитров, прот. Христо. „Изповед и душепастирство – пасторологическо изследване. Част III. Изповедта и дупешастирят“. ГСУ, БзФ, 12, София, 1935 [Dimitrov, Arch. Christo. “Confession and Pastoral Care – A Pastorological Study. Part III. Confession and the Pastor,” *Yearbook of Sofia University, FTh*, 12, Sofia, 1935.]

⁵ ГСУ до 1965 г. 04. Богословски факултет – В: Репозиториум на Университетска библиотека, Фондация НАБИС, [online] [цитиран на 26.01.2023]. Достъпно на адрес <http://unilib-dspace.nasledstvo.bg/xmlui/handle/nls/35987> [Yearbook of Sofia University until 1965. 04. Bogoslovski fakultet – V: Repository at the University Library, NABIS Foundation, [online] [Last Accessed 26 January, 2023]. Available at <http://unilib-dspace.nasledstvo.bg/xmlui/handle/nls/35987>].

⁶ Николай, еп. Макариополски. „Неуморен научен труженик и примерен душепастир“. ЦВ, бр. 6, 1973 г., с. 6 [Nikolai, Bishop of Makariopolis. “Tireless Researcher and Exemplary Shepherd of Souls.” *Tsarkoven Vestnik*, 6, 1973, p. 6.].

⁷ Шавелски, протопр. Георги. *Богословски студии и статии в църковния печат*. Пловдив: Паралингва, 2023 [Shavelsky, Protopresbyter Georgi. *Theological Studia and Papers in the Church Press*. Plovdiv: Paralingva, 2023].

⁸ Според мен няма въпрос за рождената дата на отца, объркването от различни автори е поради техническа грешка и особеностите смятането на стария и новия стил. Взимаме датата посочена от еп. Николай в Николай, еп. Макариополски. „Петдесет години богословска наука в България (1923 – 1973)“. ДК, 1973 – 1974, с. 131 [Nikolai, Bishop of Makariopolis. “Fifty Years Theological Science in Bulgaria (1923 – 1973)” *Duhovna Kultura*, 1973 – 1974, p. 131.].

ски е избран начело на катедрата на най-голямата българска епархия⁹, шест години след Съединението и 21 години след учредяването на Българската екзархия. Малкият Христо следва да е получил основното си образование в ОУ „Отец Паисий Хилендарски“, петокласното училище¹⁰, отворило врати в Карлово още през 1871 г. През 1905 г. той се записва в третия випуск на Софийската духовна семинария, която завършва през 1911 г.¹¹ и в следващите две години работи като писар към архиерейските наместничества в Пазарджик и Карлово в родната му епархия¹². Спечелва синодална стипендия да следва в богословския факултет в Черновиц през 1913 – 1914 г.¹³, като продължава обучението си в Петроградската духовна академия в периода 1915 – 1918¹⁴, което прекъсва поради настъпилата Болшевишката революция, за да се дипломира от Черновиц през 1921 – 1922 г. със синодална стипендия¹⁵. Връщайки се от Русия в началото на юни 1818 г.¹⁶, месец по-късно е назначен за учител-надзирател в Пловдивската духовна

⁹ За значението на близостта на Карлово до Пловдив като просветен център през XIX в. вж. Генчев, Н. Възрожденският Пловдив. Принос в българското духовно възраждане. София: Изток-запад, 2007, 351 – 390 [Genchev, N. The Renaissance Plovdiv. Contribution to the Bulgarian Spiritual Revival. Sofia: East-West Publishing, 2007, 351 – 390.].

¹⁰ Танчева, Ж. В Карлово изложба разказва историята на мъжкото училище. Интервю с Деянова, М., директор на ИМ – Карлово, 17.02.2021 г., 3-та мин. [online] [цитиран на 26.01.2023] Достъпно на <https://bnr.bg/plovdiv/post/101423053/v-karlovo-izlojba-razkazva-istoriata-na-petoklasното-majko-uchilishte> [Tancheva, J. In Karlovo, an exhibition tells the story of the boys' school. Interview with Deyanova, M., director of IM – Karlovo, 17.02.2021, 3rd min. [online] [Last Accessed 26 January, 2023] Available at <https://bnr.bg/plovdiv/post/101423053/v-karlovo-izlojba-razkazva-istoriata-na-petoklasното-majko-uchilishte>].

¹¹ Николай, еп. Макариополски. *Петдесет години*, с. 131 [Nikolai, Bishop of Makariopolis. *Fifty Years*, p. 131].

¹² Николай, еп. Макариополски, *Неуморен труженик*, с. 6 [Nikolai, Bishop of Makariopolis. *Tireless Researcher*, p. 6.].

¹³ ЦВ, Бр. 57, 1913, с. 833; там в този период учат знакови лица за БПЦ като бъдещите Неврокопски митрополит Борис, Сливенски – Евлогий, Ловчански – Антим и акад. прот. Иван Гошев. [Tsarkoven Vestnik, 57, 1913, p. 833].

¹⁴ ЦВ, Бр. 24, 1918, с. 182 [Tsarkoven Vestnik, 24, 1918, p. 182]

¹⁵ ЦВ, Бр. 19 и 20, 1921, с. 10. [Tsarkoven Vestnik, 19 and 20, 1921, p. 10]

¹⁶ „Църковно-обществена летопис. Завърнал се от Русия“. ЦВ, Бр. 24, 1918, с. 182 [Ecclesiastical Social Chronicle. Return from Russia. Tsarkoven Vestnik, 24, 1918, p. 182]

семинария,¹⁷ като какъвто публикува в Църковен вестник отзив за църковното управление и историческия Всеруски поместен събор (1917 – 1918) със заглавие Руската православна църква и революцията¹⁸. Вече ръкоположен за дякон от Пловдивския митрополит Максим в началото на 1919 г.¹⁹, младият духовник публикува текст – апология на вярващия човек в три броя на Църковен вестник и от тях струят младежката ревност и плам на идеалиста-християнин²⁰. Взяма активна роля в Пловдивския обществен живот²¹.

От 1 март 1922 г. до 1 май 1932 г. о. Христо Димитров е председател на храм „Св. св. Кирил и Методий“ в Пловдив²²; получава офикията протойерей²³. Като такъв развива всестранна дейност. Той е даровит проповедник в енорията и братствения салон към храма,²⁴ където проповядва всеки петък, а просветната и милосърдната на братството при храма се изтъква за пример на годишните събирания на енорийските братства в епархията²⁵. Още от 1923 г. е канен да изна-

¹⁷ „Църковно-обществена летопис. 1. У нас. Назначени“. ЦВ, Бр. 29, 1918, с. 223. [Ecclesiastical Social Chronicle. Home. Assigned. Tsarkoven Vestnik, 29, 1918, p. 233]

¹⁸ Димитров, Хр. „Руската православна църква и революцията (из моите лични впечатления)“. ЦВ, Бр. 35, 1918, сс. 267 – 269 и ЦВ, Бр. 34, 1918 [Dimitrov, Chr. The Russian Orthodox Church and the Revolution (my personal impression). Tsarkoven Vestnik, 35, 1918, 267 – 269; 34, 1918].

¹⁹ „Църковно-обществена летопис“. ЦВ, Бр. 4, 1919, с. 29 [Ecclesiastical Social Chronicle. Tsarkoven Vestnik, 35, 1918, pp. 267 – 269; 34, 1918].

²⁰ Димитров, дякон Хр.. „Два мирогледа“. ЦВ, Бр. 8 и 9, 1919, 64 – 66; ЦВ, Бр. 11, 1919, 83 – 84; ЦВ, Бр. 12, 1919, p. 91 [Dimitrov, deacon, Chr. Two Worldviews. Tsarkoven Vestnik, 8 and 9, 2019, 64 – 66; Tsarkoven Vestnik, 11, 1919, 83 – 84; Tsarkoven vestnik, 12, 1919, p. 91].

²¹ Напр. два дни след посещение на лъжеучителя Дънов в Пловдив, на 25 май 1920 г. се организира публично събрание, на което, след архим. д-р Евтимий (Сапунджиев), говори „твърде аргументирано против деморализиращия дъновизъм... о. дякон Христо Димитров“. Вж. А. Е. „Вести и бележки. Дъновизмът в Пловдив“. ЦВ, Бр. 13, 1920, 12 – 13 [A. E. News and Notes. Danovism in Plovdiv. Tsarkoven Vestnik, 13, 1920, 12 – 13].

²² През март 1924 г. отецът вече е протойерей, вж. „Обявление № 15“. ЦВ, Бр. 11, 1924, с. 12. [Announcement 5. Tsarkoven vestnik, 11, 1924, p. 12].

²³ Свещенослужители, Летописна книга на храм „Св. св. Кирил и Методий“ – Пловдив, 1978 г., с. 26. Библиотека на Пловдивска света митрополия, Пловдив. [Priests. Chronicle of St. st. Cyril and Methodius Church in Plovdiv, 1978, p. 26].

²⁴ Пак там [Ibid].

²⁵ Паралингов, Е. „Православните енорийски братства в Пловдив и Пловдивска епархия до 1944 г. История, развитие и социално-културна просветна дейност.“. ДК, LXXXII, 2002, 1, 23 – 32 [Paralingov, E. Orthodox Parish Brotherhoods in Plovdiv and the

ся беседи на свещеническите събори в страната, които се възприемат много добре от хората²⁶. Редактор е на бъдещото месечно проповедническо и религиозно-обществено списание „Православен пастир“ (а тогава още сп. „Съветник“) на Съюза на свещеническите братства, член на Централния секретариат на съюза на българските свещеници от 1925²⁷, а от следващата – редактор на съюзния печат²⁸ и член на синодална комисия за редакция на уставите на младежките дружества. Продължава да бъде канен за лектор: пред събора на ученическите и юношески православни дружества²⁹; събора на свещеническите братства³⁰; по случай празника Въведение Богородично³¹ и др. Делегат е на Втория и Третия църковен събор³².

Спечелил си огромен авторитет в страната, обичан в града, в който служи, на 5 юни 1928 г о. Христо Димитров е избран за доцент в Богословския факултет на Софийския университет, а по-късно за професор, неколнократен декан и титуляр в дисциплините от Практическото богословие. Автор на повече от 50 студии и монографии и стотици статии и проповеди, о. Хр. Димитров е изключително плодовит и общува много успешно с хората, бидейки винаги до тях, решавайки „поставени[те] от времето належащи пасторологични и църковно-просветни проблеми“³³. Една от основните за Пастирското богословие теми, които отецът разглежда в трудовете си, е изповедта и към нея ще обърнем вниманието си на следващите страници.

Plovdiv Diocese until 1944. History, Development and Socio-Cultural Educational Activity. Duhovna kultura, LXXXII, 2002, 1, 23 – 32.]

²⁶ Вж. например Гш. „Сказки и събрания“. ЦВ, Бр. 33, 1923, 7 – 8 [Gsh. *Tales and Gatherings*. Tsarkoven Vestnik, 33, 1923, 7 – 8.].

²⁷ „X общ редовен свещенически конгрес“. ЦВ, Бр. 32 и 33, 1925, 2 – 3 [X *General Regular Priestly Congress*. Tsarkoven Vestnik, 32 and 33, 1925, 2 – 3].

²⁸ ЦВ, Бр. 31 и 32, 1926, с. 352. [Tsarkoven Vestnik, 31 and 32, 1926, p. 352].

²⁹ ЦВ, Бр. 20 и 21, 1926, с. 221 [Tsarkoven Vestnik, 20 and 21, 1926, p. 221].

³⁰ „Из живота на Православните християнски братства в България“. ЦВ, Бр. 34, 1930, с. 34 [From the life of the Orthodox Christian brotherhoods in Bulgaria. *Tsarkoven Vestnik*, 34, 1930, p. 34].

³¹ ЦВ, Бр. 44, 1928, с. 531 [Tsarkoven Vestnik, 44, 1928, p. 531].

³² Николай, еп. Макариополски, *Неуморен труженик...*, с. 7 [Nikolai, Bishop of Makariopolis. *Tireless Researcher*, p. 7.].

³³ Пак там [Ibid].

Изповедта и душепастирството

Протоиерей Христо Димитров на първо място бързо се ориентира в проблемата на духовното ръководство в света и посочва за обект на предложеното от него изследване – сакраменталната изповед и св. тайнство покаяние³⁴. Изборът е значим, защото може би няма друго единствено нещо, което по-добре от изповедта и покаянието да реши духовните проблеми на човека и без което тяхното решение е невъзможно. Особено актуална е темата за времето си, защото както отбелязва и сам авторът на първите страници от студията си, изповедта е в упадък³⁵.

О. Хр. Димитров си поставя за задача „да се издигне отново изповедта до това нейно значение на централен и първостепенен фактор в църковното душепастирство“³⁶. Използваната метода за целта е тристранна, за всяка от частите на изследването съответно: „религиозно-историческа, религиозно-психологическа и емпирично-индивидуална“³⁷. Авторът първо прави исторически обзор на външните белези на това, което наричаме изповед, в различни исторически епохи и народи по света; във втората част разглежда вкоренената нужда в човешкото същество от изповедта, предмета ѝ – греха, етапите, през които се достига до нея и накрая нейната „конкурентка“ – психоанализата. В третата част на изследването о. Хр.

³⁴ Димитров, прот. Христо, *Изповед и душепастирство*. Част I, 2 – 3 [Dimitrov, Arch. Christo. „Confession and Pastoral Care. Part I, 2 – 3].

³⁵ По този въпрос и време пише още и протопр. Ст. Цанков следното в студията му „Българската православна църква от Освобождението до настояще време“. ГСУ, БГФ, т. XVI, 6, 1938 – 1939, София, 207 – 208: „Но най-занемарена е изповедта – тоя мистичен процес и трогателен акт на покаяние, на самоуглътление, на духовна борба срещу зло в човека, на обрат към доброто и Христа, на самовъзпитание, на готовност и мъжество за изповед пред лицето на Църквата и Бога, на смирено преклонение пред любвеобилния и всепрощаващ Бог и Спасител. Зер, народът толкова малко знае за смисъла и тъй слабо долавя силата на това тайнство, а и църковните ръководители почти нищо не правят за разяснения, въвеждане и поддържане на тайнството... да се възобнови и оживотвори – е една от първите задачи на църковните служители в бъдеще“ [Tsankov, St. *The Bulgarian Orthodox Church from the Liberation to the Present Time*. Yearbook of Sofia University, Fth, vol. XVI, 6, 1938 – 1939, Sofia, 207 – 208].

³⁶ Димитров, прот. Христо, *Изповед и душепастирство... Част I*, с. 5 [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care*. Part I, p. 5]

³⁷ Пак там, с. 6 [Ibid, p. 6].

Димитров пише за духовника и неговите задачи, както и обектът на изповедта – човека и неговите индивидуални характеристики според положението му.

Изследването на отец-професора е добре прието за времето си, като от 1935 г. той е назначен за редовен професор в катедрата по Практическо богословие на Богословския факултет. В края на неговата академична кариера Макариополският еп. Николай дава следната оценка на труда му: „за да обоснове и популяризира тайнството покаяние като най-целесъобразно, многорезултатно средство при провеждането на индивидуалните душегрижи, прот. Димитров прави широко и задълбочено изследване на това тайнство“³⁸. Студиите му остават единственият в България по-обширен богословски труд върху изповедта до средата на XX век.³⁹

*Първа част. Религиозно-исторически основи
на изповедта във връзка с душепастирството*

В първата студия, глава първа, авторът прави достойно историческите изследвания на изповедта на неговия италиански съвременник проф. Рафаеле Петацони, който ранно загубва вярата си и защитава един не-конфесионален подход в работата му⁴⁰, разглеждайки религията като изцяло историко-културно конструирана. Разбира се, не такава е целта на о. Хр. Димитров, който последователно цитира данни и изследвания, които доказват съществуването на външни формални белези, напомнящи това, което наричаме изповед – сред първобитните народи на всички континенти⁴¹ и в религииите на Япония, Китай, Индия, Египет и Вавилон. Докато Петацони, вероятно като един Овидий, не получаващ прощение на греховете си,

³⁸ Николай, еп. Макариополски. „Развитието на богословието в България. Пастирско богословие“. ДК, 1973 – 1974, с. 112 [Nikolai, Bishop of Makariopolis. “The Developments in Theology in Bulgaria. Pastoral Theology.” *Duhovna kultura*, 1973 – 1974, p. 112.]

³⁹ До момента, когато през 1953 – 1954 г. в ДК излиза Забравеното лекарство на архим. Серафим Алексиев – проникновено, с богато вътрешно разбиране, съчинение за светотайнствените аспекти на изповедта.

⁴⁰ Cf. Stausberg, Michael, *Raffaele Pettazzoni And The History Of Religions In Fascist Italy (1928–1938)*, Brill: Leiden, 2008, p. 365.; Hoffmann, H. „The Methodology of Classical Religious Studies: A. N. Krasnikov’s Evaluation“, *Anthropos* 105, 1 (2010), p. 237.

⁴¹ Cf. Pettazzoni, R. Rose, H. J. *Confession of Sins: An Attempted General Interpretation*, Brill: Leiden, 1967, p. 33.

но задържащ вниманието си върху изповедта като практика,⁴² цели да покаже, че изповедта не е толкова християнска и че християнската изповед е неуникална, прот. Христо Димитров извежда ценното в неговите трудове и го използва, за да покаже на читателите му изповедта като „общочовешка религиозна потребност“⁴³.

Във втора глава авторът търси корените на изповедта в Стария и Новия Завет. От грехопадението през бягството в пустинята и личната изповед на св. прор. Самуил и св. цар Давид до св. Йоан Предтеча,⁴⁴ о. Хр. Димитров проследява библийската история на греха и изповедта, като отбелязва наличието на последната и в юдаизма. Дадената „Божия наредба... още чрез Мойсея“⁴⁵ е при извършването на простъпка против Бога, виновниците да „изповядат сторения си грях“ (Числа 5:6, 7), с подчертано вътрешно разкаяние и поправление. Външните белези, обредите, пък получават „много по-дълбока религиозна смисъл чрез основната идея за изкупително заместничество в тях“⁴⁶. Те служат като предобраз на идещото спасение в Господа Иисуса Христа и подготвят народа да възприеме „вярата [в Него], като Спасител на човечеството и *Първосвещеник на бъдещите блага*, Който със своята кръв влезе веднъж завинаги в светилището и придоби вечно изкупление“ (Евр. 9:11, 12)⁴⁷.

Авторът продължава с разглеждане на сакраменталната изповед и историческия ѝ път, като цитира текстове от Новия Завет и ранните църковни и по-късни източни и западни отци. Както той пише, „християнството... в изповедта на греховете, разкрило нейния истински дух и същина и я установило, в лицето на самия си Основател, промулгирало я чрез апостолите и църквата и я дефинирало на

⁴² Pettazzoni, R. „Confession of Sins and the Classics“, *The Harvard Theological Review* 30, 1 (1937), Cambridge University Press, p. 6.

⁴³ Димитров, прот. Христо. *Изповед и душенаситирство. Част I*, с. 32. [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care. Part I*, p. 32].

⁴⁴ Пак там, 33 – 41 [Ibid, 33 – 41].

⁴⁵ Пак там, с. 35 [Ibid, p. 35].

⁴⁶ Димитров, прот. Христо. *Изповед и душенаситирство. Част I*, с. 38; вж. още цит. от него Марковски, Ив., Библийска археология. София, 1929, 485–487. [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care. Part I*, p. 38; Markovski, Iv. *Biblical Archeology*. Sofia, 1929, 485 – 487].

⁴⁷ Димитров, прот. Христо. *Изповед и душенаситирство. Част I*, с. 39. [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care. Part I*, p. 39].

съборите, като необходима съставна част и определена практика на тайнството покаяние⁴⁸. Светоотеческият преглед е умел и поставя на солидна основа последващите размишления на автора в следващите две части на изследването му, макар на читателя да му се желае този преглед да представлява същинска част от и да продължава в цялото продължение на изследването.

Втора част. Психологически и педагогично-пасторалогически основи на изповедта

Прот. Христо Димитров започва студията му (втора част) с единия „всеобщ психически закон“: човек има психологическа потребност да се доверява и да споделя, да има негови близки хора⁴⁹. Тъй като грехът е навлязъл в живота ни, ние затова и преживяваме тежко моментите на вътрешна борба в нас. Съвестта на човек, поради тази „непреодолима вътрешна потребност – да очисти душата си“, иска да се освободи от тежестта и това става само в изповед лично пред свещеника-пълномощник на Бога⁵⁰.

Предметът на изповедта е грехът – „безкрайното оскърбление към всесветия Бог“⁵¹, „непослушание на Божиата свята воля и престъпване на Божи закон“⁵². Той има две страни – „вечната тъмница, от която човек не ще може вече да излезе“, ако не се покае, и „загубата поради греха за човешката душа... на самото небе, на безкрайния и вечен живот, на Бога, и, заедно с Него, на всичко за нея“⁵³. Като „съзнателно непослушание и нарушение на Божиата воля“, както споменахме, грехът „се извършва най-напред в ума и в сърцето на човека“, поради което води до „дълбокото разстройство... във всички духовни сили и в насоката на духовния живот у човека“⁵⁴.

Авторът продължава с кратка история на разбирането за греха

⁴⁸ Пак там, с. 42 [Ibid, p. 42].

⁴⁹ Димитров, прот. Христо. *Изповед и душепастирство. Част II*, 2 – 4. [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care. Part II*, 2 – 4].

⁵⁰ Пак там, с. 6. За тази „дълбоко-вродена проява и неотстранима душевна потребност“ говори още авторът и в препечатания откъс от студията му в статията „Душевна потребност от изповед на грехове“, ДК, 9 – 10, ноември-декември 1947 г.

⁵¹ Пак там, с. 7 – 9 [Ibid, 7 – 9].

⁵² Пак там, с. 10 [Ibid, p. 10].

⁵³ Пак там [Ibid].

⁵⁴ Пак там, с. 11 [Ibid, p. 11].

в ранното християнство и по-късното разделение на видовете страсти. Св. Василий Велики например е цитиран с акцента му върху неразделянето на големите от малките грехове: „Препрочитайки божествените Писания, аз намирам в Стария Завет, както и в Новия Завет, че непокорството към Бога не се състои само в големината на греха, но единствено в самото нарушение на едно предписание, каквото и да е то; присъдата е същата за всяко непослушание към Бога“⁵⁵. Някои проникновени бележки са например думите на св. Симеон Солунски, който посочва, че смъртните грехове не са всъщност смъртни, стига да се покае човек⁵⁶. Прот. Христо Димитров продължава с неговите ключови изводи след разглежданите от него раздели, които дават точно обобщение на материята. На читателя би му се искало по-голяма част от изследването, а не само заключенията, да следват тази конкретика:

[...] грехът е... единственият извор на нравственото зло в живота. Като съзнателно неизпълнение на Божия закон или като изпълнение на забраненото от Бога, грехът е не само заблуждение на разума, а – дълбока повреда и трагичен упадък на нравственото чувство и на волята у човека. Ако не са изповедта и покаянието с прощението и благодатната помощ за борба с тая дълбока повреда, последната не може да се ограничи. *Тя върви прогресивно и неминуемо довежда човека до духовна смърт. Общението с Бога, за което така жадува човешката душа, като към извор на жизнена и творческа енергия, се препречва и прекъсва от греха. Грехът се издига като стена между човека и Бога. Човекът отпада от Бога и от самия себе си. Той се отклонява от своето предназначение. Погубва душата си и се лишава от своето истинско щастие тук и във вечността*⁵⁷.

В предходните изречения, прот. Хр. Димитров казва, че „устното (пред свещеника) покаяно изповядване на греха... е необходимият и доброволен предмет на сакраменталната изповед“, като задължително условие е да има разкаяние и намерение за поправяне. Други практически въпроси, които авторът разглежда са: например,

⁵⁵ Пак там, с. 14 [Ibid, p. 14].

⁵⁶ Пак там, с. 16 [Ibid, p. 16].

⁵⁷ Пак там, 8 – 19 [Ibid, 8 – 19].

душепастирят „при изповедта... не може да поставя голям цел изведнъж пред човешката душа, за да не я изплаши и отчае, а той трябва да издига душата към нея постепенно“⁵⁸. Целта на душепастирят е неговият пасом да се издигне до идеала на „мъж съвършен“ (Ефес. 4:13), да стане като дете, да постигне очистване, озарение и единение,⁵⁹ а задачите му са свързани с подготовката на грешника: да се запази и развие живота, да се прояви вътрешно в добродетели и външно в действия и дела, а после да се предостави закрила и ръководство на човека чрез съветване и др.⁶⁰ Ще си позволим отново да цитираме общението на о. Димитров, поради наситеността на изразените идеи:

Тук общите средства: изпитване на съвестта, противене на изкушенията, избягване на опасностите, овладяване на чувствата, умъртвяване на похотите, пост, молитва, работа, посещаване църковното богослужение, приемане светите тайнства, слушане църковната проповед, дружение с искрено вярващи, високонравствени и предани на Църквата люде, добро четиво и др. Специалните пък средства са: най-разнообразни добродетели, противоположни на главните и второстепенни грехове. Те трябва точно да се посочват от изповедника, умело да се развиват и усъвършенствуват. Особено значение за успокоение и очистване на съвестта тук придобиват още различните благочестиви духовни упражнения, както и онези специални запрещения, лишения и поправителни мерки, които, според нуждата душепастирят-изповедник трябва да предпише на каещия се. Такива са: извънреден (вън от определеното време за всички) пост, усилена молитва, отлъчване за определено време от св. причастие (за тежки грехове) и др. Всичките тези средства, както и самата цел при православната църковна изповед на греховете, имат не изкупително-наказателен, а – само педагогично-терапевтичен характер⁶¹.

Втората глава о. Хр. Димитров започва, като представя основните моменти в процеса на изповедта. Тя започва, когато човек с вътрешно

⁵⁸ Пак там, с. 21 [Ibid, p. 21].

⁵⁹ Димитров, прот. Христо. *Изповед и душепастирство. Част II*, с. 21 [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care. Part II*, 21].

⁶⁰ Пак там, с. 22 [Ibid, p. 22].

⁶¹ Пак там, с. 23 [Ibid, p. 23].

внимание се прибере в себе си и си даде отчет, най-сериозно, и за най-малкия извършен грях. Това следва да върши всеки ден⁶². Същевременно, познавайки себе си, виждайки се такива, каквито в действителност сме, без да лъжем себе си, няма да се наложи да стигнем до следващата стъпка в процеса на изповедта – самообвинението, тъй като ще сме прекъснали растежа на греха и няма да стигнем до неговата развръзка.

Понеже човек е свободен, и би могъл да не извърши злодеянието, което е извършил, той е склонен към себеобвинение: можел е да постъпи и по друг начин, но не го е направил⁶³. Самообвинението прераства в сърдечно съкрушение и скръб по Бога, от когото сме се отдалечили и Когото горещо любим⁶⁴. Ролята на душепастиря тук е с деликатност да работи за задълбочаване чувството на начинаещия каещ се, без да прекращава границата, която би осакатила това чувство⁶⁵.

Разкаянието по-всеобхватно ангажира цялото човешко същество. „Промяната на насоката на волята“ вече свидетелства за него. Да се отвърщаме от онова, което преди сме искали, – смята Монтан, когото авторът цитира, – представлява разкаянието. О. Хр. Димитров се впуска в известни разсъждения, изследвайки този „сложен“ феномен. Той заключава:

Като мотиви [за разкаянието] тук най-често се явяват, освен опасението да не се окажем недостойни за вечния живот, и да заслужим вечно осъждане, и познанията ни за различните религиозно-нравствени изисквания, отвращението ни от греха като неправда, нарушение на Божиите права, бунт срещу Неговото величие, оскърбление на Неговата святост, черна неблагодарност

⁶² Пак там, с. 27 [Ibid, p. 27].

⁶³ Пак там, с. 29 [Ibid, p. 29].

⁶⁴ Пак там, с. 31 [Ibid, p. 31].

⁶⁵ Например действието на душепастиря при меланхолика е да не налага допълнителни изисквания към страдащия, да не „засилва още повече страха и съзнанието за безсилие“ у него; или за психопатично малолетен, да не държи „страдащия (напр. при изповедта и другаде) отговорен за всяка негова нравствена постъпка“, а да действа увещателно. Вж. Димитров, прот. Христо. „Душепастирят и душевно страдащите“. ГДА, том VI (XXXII), 7, 1956 – 1957, 18 – 19 [Dimitrov, Arch. Christo. *The Pastor and the Spiritually Suffering*. Yearbook of the Duhovna akademia, VI (XXXII), 7, 1956 – 1957, 18 – 19].

за Неговите благодеяния, разпъване отново на [нашия Господ Иисуса] Христа, а така също – и любовта ни към Бога⁶⁶.

О. Хр. Димитров придава голяма значимост на волята или „волевия фактор“. Когато разкаянието се превръща в намерение за поправяне, решаваща е волята за преход от разкаяние към промяна. „Волята, която не иска злото, а се стреми към доброто... е най-вътрешната и най-дълбока воля, която произлиза от същността на личността“⁶⁷. Чрез нея човек се довежда до състояние на „едно самоповдигане, което е самото намерение и решение да поправим живота си“. В края на разкаянието... „религиозният човек не гледа на своите слабости и грешки, като на неразделно свързани с неговия живот... само тогава ще започне да живее истински живот, когато той напусне своите предишни грехове...“ (Йез 33:19).⁶⁸ Добре е да споменем и нещо, което о. Хр. Димитров не споменава тук, но няма как да не изповядва, – това състояние се дава от Бога, а волевият фактор е човешкото съучастие в Божието дело на поправянето (и спасението). То се увенчава с устното изповядване на греховете пред православния свещеник и разрешаването им от последния.

Разбира се, свещеникът е свободен да разреши или – не разреши греховете. Той налага и терапевтични средства, чрез които да доведе каещият се (или недостатъчно каещият се) до осъзнаване на греховете, посредством епитимията. Тя, както споменахме, няма наказателен, а духовно-ръководен – в православната църква – характер. Целта е не единствено да се поправи грешката, но „и да се обуздаят и излекуват страстите, за да оцелее и се спаси душата“⁶⁹. Правилото за налагане на епитимии е – възлагане изпълнението на противоположните на извършения грях добродетели, както са съветвали св. отци и цитираните от о. Хр. Димитров св. Йоан Кръстител и св. Йоан Златоуст.

Във втора глава о. Хр. Димитров се ползва от немалко светски или неправославни (научни) източници, като на места полемизира с техните съчинения, но и често опитва да ги използва, за да придаде авторитет на разработката му. Опитът за научен разговор с лица като

⁶⁶ Димитров, прот. Христо. *Изповед и душепастирство. Част II*, с. 36 [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care. Part II*, 36].

⁶⁷ Пак там, с. 37 [Ibid, p. 37].

⁶⁸ Пак там, с. 38 [Ibid, p. 38].

⁶⁹ Пак там, с. 43 [Ibid, p. 43].

абат Олание, приор Вюйлерме, каноник Дюар, каноник Хъдсън, Марта Мъорс, Шнайдер, Петацони, Вундерле, Кат. еп. на Веспрем Тихамер Тот, каноник Боп, Кьон, Крийг, Куртшайд (Пфистер, Дитрих, Бунцел, Грюн, Фьорстер и др) определено свидетелства за интелектуалното усърдие на прот. Христо Димитров и старанието да му да бъде актуален за времето си, обратната страна на което обаче често се оказва не толкова допринесената ценност или добавена стойност към духа и съдържанието на съчинението му, поради отдалечението на цитираните автори от автентичните дух и традиция на Църквата, които прот. Христо Димитров добре познава, владее и от които се ползва в неговите авторски размишления.

Трета глава о. Димитров посвещава на проблема с психоанализата. Тъй като мнозина се обръщат към този, придобил популярност, „лечебен“ метод, отец Хр. Димитров се занимава с него, разглеждайки го критично. Психоанализата търси излекуването на „някои функционални душевни разстройства (психоневрози)“ в изваждането на повърхността на съзнанието скрилите се от човека болезнени преживявания. За целта човекът, върху който се работи, е подложен на „най-дълбока психична анализа. Последната обикновено се извършва с голяма методичност и мъчителна подробност. Многобройни и минуциозни въпроси се пущат в ход, за да се проникне в основите на душата...“⁷⁰ Това проникване обаче е проблематично.

За разлика от сухата психоанализа, ориентирана само към „престъпните влечения на човека“, „религията държи сметка за цялостния човек и показва, че е... близка до нуждите на човешкото сърце и че никога не е късно да се прояви доброто начало, вложено у човека“, пише авторът⁷¹. Психоаналитикът рови и рови в болката ти, и накрая те оставя сам – да се оправяш с нея, по думите на моя близка. Задачата на психоанализата – е приключена, болката е осъзната, и според теорията „душата се освобождава от гнета...“⁷², но въпросът е

⁷⁰ Пак там, с. 46 [Ibid, p. 46].

⁷¹ И конкретно, в църквата има „прощение на греховете... освобождава [се] душата от бремето на сторените грехове и ѝ се дава възможност да заживее нов живот“. Пак там, 47 – 48 [Ibid, 46 – 47].

⁷² Freud, S. *Vorlesungen zur Einfuehrung in die Psycholanalyse*. Leipzig und Wien, 1916 – 1917, 315 – 344, 442 ff., 503 ff., 526 ff. цит. в Димитров, прот. Христо, *Изповед и душевност*. Част II, с. 46. [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care*. Part II, 46].

дали помага на човека? Само християнският духовен живот в сакраменталната изповед дава на човека необходимите свобода и християнски идеал за човешката душа и „може да събужда в нея естествени сили за нов живот, като в същото време в тайнството покаяние се дават на слабата човешка душа и свръхестествени благодатни сили за постигане на този идеал“, цитира о. Хр. Димитров каноник проф. Л. Боп.

„Твърде несигурни или извънредно несигурни... и едностранчиви“ са предпоставките на психоаналитичната метода, които проличават при т.н. обяснение на сънищата. Такива са „възвеждането на болезнените психически състояния към сексуални моменти“; приписване ръководно значение и влияние на сексуалните и еротични преживявания“ и др.⁷³ Всичко това прави неприложима психоаналитичната метода в християнското душепастирство, освен в някои случаи на „болезнени психични прояви“, когато духовникът може да изпрати пасома си на лекар. Тук о. Хр. Димитров не посочва какви са тези случаи, но е безопасно да приемем, че говори за болестите на душата. На друго място той пояснява, че при неврози и психопатии помага „добре провежданото комплексно лечение [чрез] продължителна почивка, вземане на лекарства за усилване и успокояване на нервната система, физиотерапевтично... и [накрая] психотерапевтично“, като уточнява в следващото изречение какво разбира под последното: „на болния се обяснява състоянието му и причините за появяването му, за да може той сам да ги превъзмогне и да овладее нервността си“⁷⁴.

О. Хр. Димитров посочва, че изповедта е „истинска основа, върху която може да се гради новото възпитание на нас самите и на другите“⁷⁵. Изпитването на съвестта и самообвинението по време на св. тайнство Изповед води до истинско самопознание, а разкажанието има висока педагогическо-възпитателна стойност. Той пише за изповедта, че „в православната Църква няма друго такова учреждение, в което главните възпитателни фактори и средства могат да се съберат и действуват така съгласувано и мощно, могат така да обхващат чо-

⁷³ Пак там, с. 48 [Ibid, p. 48].

⁷⁴ Димитров, прот. Христо. *Душенасирият и душевно страдащите*, с. 9 [Dimitrov, Arch. Christo. *The Pastor and the Spiritually Suffering*, p. 9]

⁷⁵ Димитров, прот. Христо. *Изповед и душепастирство... Част II*, с. 52 [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care. Part II*, s. 52].

века от дълбочината на всички душевни сили, могат да съдействуват толкова много за неговото религиозно и нравствено издигане и усъвършенствуване,⁷⁶ а ние ще добавим, че това се отнася до целия процес на достигане до св. Евхаристия, който включва изповедта⁷⁷.

На последните тридесет страници от втората му студия, о. Хр. Димитров с помощта на дузина класически художествени произведения и позиции на авторите им илюстрира главните моменти в неговото изследване. Чрез вещ анализ и отлично познаване на вечните класики на Шекспир, Гьоте, Достоевски, П. Бурже, О. Уайлд, Йордан Йовков и др., о. Хр. Димитров довежда читателя до живо разбиране на нуждата на човешката душа от изповед, и на етапите от пътя, по които тя спира до опрощението и облекчението си. Читателят в този ред на мисли е склонен да се съгласи с цитирания Гьоте, че никога не е трябвало да се отнема устната изповед от Западния човек (по време на протестантската реформация)⁷⁸. Този раздел, подобно и на други места от изследването, има апологетически характер и ценност.

Преди да пристъпи към третата част от изследването му, авторът прави кратък коментар за практическото приложение на неговия труд. Той счита, че пастирите, които „поставят и развият своята изповедна практика върху изложените по-горе психологически и педагогично-пасторологически основи“, по-добре ще извършват тяхното служение. Съответно, „тогава само изповедта на греховете ще бъде в много по-голяма степен, отколкото е сега, оня мост за най-близък подход към човешката душа, от който църковната душегрижа тъй много се нуждае (особено днес)⁷⁹. Това е един прогресивен възглед, който може да се балансира с разбирането, че духовният напредък е резултат от личното желание и воля за доближаване до Бога, Който Сам снизхожда и решава да даде тази близост на любящия го човек.

Трета част. Изповедта и душепастирят

В неговата трета студия за изповедта и душепастирството, о. Хр. Димитров набляга на практическите въпроси, свързани с духовния ръководител и неговото служение като изповедник. Духовникът

⁷⁶ Пак там, с. 57 [Ibid, p. 57].

⁷⁷ Срв. Пак там, с. 66. [Ibid, p. 66].

⁷⁸ Пак там, с. 85 [Ibid, p. 85].

⁷⁹ Пак там [Ibid].

най-напред е като баща на идващите при него и подобаващо на един баща (отец), той отдава всичката любов, която има, подобно бащата от притчата за блудния син⁸⁰. С неотемлемото му търпение и благодат, изключителен такт, без да прекъсва или попречва на каещия се, духовникът същевременно стои непоколебимо, твърдо и решително. „Наистина – без гняв и упреци, обаче твърдо и решително – душепастрят трябва да иска от изповядващия се това, което Божият закон и спасението на душата му изискват“⁸¹.

Като учител, пастирът следва „да даде на грешника такова ясно и дейно познание за Бога, за човека и за греха, което би го въздържало по-нататък да греши или.. насочило към ново разкаяние и пълно преодоляване на даден грях“⁸². Отец Христо Димитров учи, че духовникът довежда идващите при него до познание за Бога и им показва „истинската природа, цел и предназначение на човека към нравствено съвършенство, [а именно:] единение с Бога и богоподобие“⁸³. Той представя греха в църковното му и традиционно разбиране на св. отци – като отдалечаващ човека от Бога, оскърбяващ Бога и изменящ му, отвратителен и неестествен. На това и духовникът учи тези, които ръководи. Многостранните вреди от греха, започвайки дори и от най-малкия⁸⁴, като „вътрешната раздвоеност, изгубване на душевния мир“, паралелно с „вътрешната красота, плодовете и благословенията на добродетелта“ са в полето на това, което душепастирят като учител преподава на чедата си. Често отговорите на някои недоумения на чедото трябва да бъдат кратки („къси и точни“). Съветите към различните люде, следва да бъдат съобразени с техните особености; тази позиция на нужда от индивидуално душепастирство о. Хр. Димитров развива последователно и в учебника му по Пастирско

⁸⁰ Димитров, прот. Христо. *Изповед и душепастирство. Част III*, с. 3 [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care. Part III*, 3].

⁸¹ Пак там, с. 4 [Ibid, p. 4].

⁸² Пак там, с. 5 [Ibid, p. 5].

⁸³ Пак там [Ibid].

⁸⁴ „Леките и обикновени грехове... колкото и да са малки отначало, постепенно могат да заслепят ума, могат да приспят гласа на съвестта, могат да отслабят волята, да попречат на благодатната Божия помощ и да открият широк път в душата за големите и тежки грехове“. Вж. Пак там, с. 6 [Ibid, p. 6].

богословие⁸⁵.

Предвид това, че грехът е „рана на душата“ и болест, свещеникът (душепастирят-изповедник) като лекар, пратен от Господа Иисуса Христа, има същите задължения и длъжности, които имат неговите апостоли и техните приемници:

...Да прощават греховете на каещите се, за да лекуват, укрепяват и спасяват душите от техните болести и рани чрез благодатните действия на тайнството покаяние и изповед. Да познае тези греховени болести и рани на душата, да открие техните корени и истински причини, както и да предпише съответните душелечебни средства⁸⁶.

О. Хр. Димитров прави последователен разбор на някои базови страсти, съпоставяйки им начина на противодействие – противоположността им, съдържаща се в добродетелите. На базата на придобития личен негов опит и творенията на св. отци, авторът умело скицира проблемата със себелюбието (срещу себеотричането и усилената молитва), гордостта (срещу смирението), чревоугодieto и нецеломъдрието, алчност, омраза и завист, като представя добрия отговор на умения душепастир.

„Себелюбието като духовна болест у човека е предпочитане на неговата собствена воля пред Божията воля и пред Неговите свети и вечни закони“⁸⁷, пише о. Хр. Димитров. А гордостта е най-голяма опасност – „формалното отричане на всякакъв авторитет, отхвърляне нуждата от послушание дори относно важни неща... отказване на разума да се подчини на религиозно-нравствено ръководство на божественото откровение...“⁸⁸. С нея например, авторът съветва, макар и „твърде трудно“ да е лечението ѝ, най-сигурно да се подвизаваме, посредством доближаване до онзи „съвършен пример на дълбоко и доброволно себеунижение в живота, в страдания и смъртта“, какъвто

⁸⁵ Към по-грубите, строго, към по-меките или чувствителните – внимателно и нежно постъпване към тях. Вж. още Димитров, прот. Христо. *Пастирско богословие*, т. 2, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2005 [Cf. Dimitrov, Arch. Christo. Pastoral Theology, 2. Sofia: University Press, 2005].

⁸⁶ Димитров, прот. Христо. *Изповед и душепастирство. Част III*, с. 11 [Dimitrov, Arch. Christo. Confession and Pastoral Care. Part III, 11].

⁸⁷ Пак там [Ibid].

⁸⁸ Пак там, с. 12 [Ibid, p. 12].

Сам Господ Иисус Христос дава в смирение⁸⁹.

Като съдия, пастирят следва справедливо да отсъжда и внимателно да пази повереното му от Бога попечителство. С подходящи въпроси, изповедникът подпомага изповедта на каещия се, „сдържано и разумно“, съответно на особеностите му. О. Хр. Димитров представя и някои разсъждения относно поставянето на епитимии, разрешаването и неразрешаването на греховете на каещия се (или по-точно некаещия се). Първа глава авторът завършва с важността на поверителността на тайнството Изповед.

Авторът следва неговия подход да резюмира същината на отделните раздели, по които пише. Така първият отдел на трета глава (за изкуството и техниката на изповядване) завършва с думите:

Изобщо техниката на задаване на въпроси от душепастиря на каещия се трябва да се отличава със скромност, дискретност, мъдрост и целесъобразност. Тя трябва да бъде свързана с добре избрано (според местните условия) достатъчно удобно време за различните категории каещи се. Освен това тя трябва да придава на изповедта повече подреден, диалогичен и стигнат характер. Обикновено изповедта не трябва да продължава повече от 15 – 20 минути.⁹⁰

По-кратката трета глава завършва с качествата на духовника като изповедник. Описателно о. Хр. Димитров посочва, че пастирят е добър психолог, който се ползва от Св. Писание и творенията на Св. Отци, постъпва „благоразумно и мъдро“, „спокойно и внимателно, предпазливо и обмислено, винаги на своето място и време, с чисто намерение и с оглед към крайната цел на човешкия живот“⁹¹. Високият му религиозно-нравствен живот, както го нарича автора, прави душепастиря образец за другите, една „нравствено-зряла и духовно-цялостна личност“. По думите на св. ап. Павел той е още отличаващ се с „целомъдрие, смирение, търпение, кротост и състрадателна любов към човешката душа“ (1. Кор. 13:1 – 8)⁹². Пастирят е съработник Божий и на човека, търсещ спасение.

⁸⁹ Пак там [Ibid].

⁹⁰ Пак там, с. 34 [Ibid, p. 34].

⁹¹ Пак там, с. 36 [Ibid, p. 36].

⁹² Пак там, с. 37 [Ibid, p. 37].

Заключение

Проф. прот. Христо Димитров оставя значими следи в общественото съзнание в България през първата половина на XX век, а и с неговите зрели трудове от 50-те години. Пръв титуляр в дисциплината Пастирско богословие у нас (преди него две години по решение на факултетния съвет лекции по тази дисциплина чете протопр. Г. Шавелски⁹³), той е учител на всички възпитаници на Богословския факултет и в последствие Духовна академия: ако не директно, то и посредством учебникът му по Пастирско богословие и студиите, които са неизменна част от конспекта по дисциплината до днес⁹⁴. Самият конспект по Пастирско богословие в действителност следва и структурата на трудовете на о. Хр. Димитров.

Той е любящ пастир с духовен опит като свещенослужител и ръководител, който опит преподава на търсещия читател в трудовете му. Те са, както споменахме, освен обемни, и добре структурирани, целящи да покрият големият набор въпроси пред Практическото богословие в България в периода, в който се труди отец Димитров. Това е период, в който (както е ясно) не съществува Интернет, и за да бъде в крак с науката, о. Хр. Димитров като млад учи в чужбина – в Австро-Унгария и Русия, и научава брой западни езици, а и дори в последните си години на земята не може да остави книгите и познанието, което получава от тях⁹⁵. Като изследовател, той конспектира и отговаря на всички въпроси, които изникват в съвремението му. О. Хр. Димитров дълбоко съжالياва за немарата в нашето общество към религиозното образование и опитва да постави пастирския свещенически институт на ниво, което да опита да покрие и тази пропаст – на отнето място в обществото и образованието на Църквата⁹⁶.

⁹³ Николай, еп. Макариополски, „Биографии с библиография, Шавелски, протопрезвитер Георги Иванович“. – В: Николай, еп. Макариополски, *Петдесет години*, с. 196 [Nikolai, Bishop of Makariopolis. *Biographies with Bibliography, Shavelsky, Protopresbyter Georgi Ivanovich* – In: Nikolai, Bishop of Makariopolis. *Fifty Years*, p. 196].

⁹⁴ Вж. Янев, И., *Проф. прот. д-р Христо Димитров и неговият принос*, с. 92 [Yanev, I. *Prof. Arch. Dr. Christo Dimitrov and His Contribution*, p. 92].

⁹⁵ Николай, еп. Макариополски, *Неуморен труженик*, с. 7 [Nikolai, Bishop of Makariopolis. *Tireless Researcher*, p. 7].

⁹⁶ Вж. напр. статията му „Свещеникът като катехет (към въпроса за църковния катехуменат у нас)“ ДК, София, 1945 [Cf. Dimitrov, Arch. Christo. *The Priest as a Catechist (on the Question of an Ecclesiastical Catechumenate)*. *Duhovna kultura*, Sofia, 1945].

Приснопамятният проф. прот. Христо Димитров спада към основоположниците на българската богословска наука⁹⁷. В турбулентните времена, в които твори, той се опира на трудове на Западни свои колеги, като апологетичен опит да защити съществуването ѝ. Всичките свои сили и ерудиция той впряга за присъствието на Богословския факултет като значим и незаобиколим фактор в българската наука и общество. Верен защитник на всичко, което е църковно, отец Христо Димитров последователно учи на неотменните (и за нас, познати, и бихме казали – днес очевидни) предпоставки, основи и обязанности на душепастирския институт.

Ако учи повече на това, което трябва да бъде, в диалектиката на дълга и нравствената обязаност, отколкото на онтологичното приближаване към Бога в следствие на вътрешна осъзнатост и любов към Него, то вероятно това е поради времето, в което живее и твори. Това е време на схизма за Българската православна църква (до 1945 г.) и недоближаването до наследството на гръкоезичния православен свят. В този период още не е започнало, с бурната сила, с която подема богословието във втората половина на века, преоткриването на светите отци и аскетическия и молитвен идеал. Това е и период на градеж от нулата, защото о. Хр. Димитров се ражда и твори в зората на Българската държава като такава и образователните институции, след петстотингодишно робство. Може би построеното и утвърденото, извоюваното, е това, което дава възможност за нов растеж и надграждане, за ново творческо развитие.

Въпросите, които о. Хр. Димитров разглежда в изследването му, до момента на публикацията му, а и по-късно, нямат аналог в българската академична наука: потребност от изповедта, библейски и светоотечески основания, същината на греха, целта на изповедта, средства, роля на изповедника и изповядващия се, отлики с психоанализата, качества на духовника и др.⁹⁸. Това, което липс-

⁹⁷ Николай, еп. Макариополски, *Неуморен труженик*..., с. 6 [Nikolai, Bishop of Makariopolis. *Tireless Researcher*, p. 6].

⁹⁸ Разбира се, частично, но и по-общо част от тези въпроси се коментират и от протопр. Г. Шавелски в неговото Православно пастирство, София, 1929. Вж. още Янев, И. „Протопресвитер Г. И. Шавелски (1871—1951) и мястото му в развитието на Православното богословие в България.“ – В: Протопр. Георги Шавелски. Богословски студии и статии в Църковния печат, Пловдив: Паралингва, 2023, 6 – 16 [Yanev, I. Protopresbyter G. I. Shavelsky (1871—1951) and his Place in the Development of Ortho-

ва в трите студии и творчеството на отец Хр. Димитров са част от въпросите, зададени от (днес) архиеп. Йов Гетча (2007 г.), на част от които обаче и самият архиеп. Геча не отговаря в разработката му: място на провеждане на изповедта, вид разрешителна молитва, задължителност на изповедта, честота, продължителност, изповедта при децата, приложимост на каноните, избор на духовник⁹⁹. Това, което би ни се искало да прочетем, когато предметът е – изповедта, е повече за свързаността ѝ с другите тайнства и духовното разположение на изповядващия се¹⁰⁰, както и за единението на човека с Бога като цел на човешкия живот. О. Хр. Димитров загатва за тези моменти, но мимоходом. Той същностно разбира всичко, което се вижда от това, което коментира и пише в съчиненията му, благодарение на пастирския му и личен духовен опит, но по една или друга причина не дава по-всеобхватен отговор на тези проблеми, които според нас са в същността на св. Тайнство. Ако им се даде подобаващ отговор, това немалко би спомогнало за постигане задачата, поставена пред изследването, която, както споменахме, о. Хр. Димитров определя като: „да се издигне отново изповедта до това нейно значение на централен и първостепенен фактор в църковното душепастирство“¹⁰¹.

Може би основен въпрос към трудовете на големия мислител, като какъвто беше определен отец Христо Димитров на юбилейната научна сесия, посветена на 50-годишнината от неговата кончина, и конкретно към трите студии, възлизали на общо 183 печатни страници, е че той описва познатото. Изказаното в голяма част е повече обяснение на духовното, формалното и структурираното е повече от тайнственото и от преживяното в скритото пространство на душата

dox Theology in Bulgaria. – In: Protopresbyter Georgi Shavelsky. Theological Studies and Articles in the Church Press, Plovdiv: Paralingua, 2023, 6 – 16].

⁹⁹ Getcha, J. “Confession and Spiritual Direction in the Orthodox Church: Some Modern Questions to a Very Ancient Practice”. *St. Vladimir’s Theological Quarterly*, 51, 2–3, New York, 2007, p. 203.

¹⁰⁰ Някои неща, като молитвата, изповедта, причастието, богослужението са неразривно свързани. Архим. Емилиан Симонопетрит. „За молитвата“ – В: *Усещане за Бога*. София: Фондация „Покров Богородичен“, 2011, 21 – 25 [Archim. Aimilianos of Simonopetra. “On Prayer” – In: *A Sense of God*. Sofia: Pokrov Bogorodichen Foundation, 2011, 21 – 25].

¹⁰¹ Димитров, прот. Христо, *Изповед и душепастирство. Част I*, с. 5. [Dimitrov, Arch. Christo. *Confession and Pastoral Care. Part I*, p. 5].

и ума. Научното богословие следва повече изискванията на времето, в което е творено, като съответно обемът на научното е повече от обемът на словото за Бога във вечността. Дидактиката, присъща на епохата, обаче не е подходящата среда, в която човекът да чуе онзи „лх от тих вятър“, който привлича сърцето, ума и съществува. При всичко това, в творчеството на о. Христо Димитров присъства всичко горепосочено, и тайното откровение за Бога, и скритият духовен опит на бележит духовник и научен работник, придобит в една трудна за църквата епоха. Съвременните последователи на неговия подвиг са призовани да следват именно богословския подход, при който откровението за Бога е по-водещо от методиката на рутината, като с това не пренебрегват и практическия подход на отец професора. Да продължим изследването на тези практически въпроси и проблеми, които влизат в изследователската програма на нашия учител-пасторолог, е предизвикателството към нас, продължителите на делото на приснопаметния, достойно извървял пътя си и вярата опазил, проф. ставр. прот. Христо Димитров, когото, вярваме, „очаква... венецът на правдата, който ще [му] даде в оня ден Господ, Праведният Съдия; и не само на [него], но и на всички, които са възлюбili Неговото явление“ (2 Тим. 4:7), по думите на обичания от него св. ап. Павел.